

М.В. ЧОРНИЙ, докт. вет. наук, професор, завідувач кафедри
Харківська державна зооветеринарна академія

ПРОБЛЕМИ ЗООГІЄНИ ЗАВЖДИ АКТУАЛЬНІ (До 130-річчя кафедри гігієни тварин та ветеринарної санітарії ХДЗВА)

У вересні 2014 р. виповнюється 130 років з початку викладання у Харківській державній зооветеринарній академії (колишній Харківський ветеринарний інститут, ХВІ) зоогієни.

Щоб оберігати здоров'я, треба знати, якою мірою впливають на живі організми фактори доквілля [10, 11, 14]. Такі проблеми вирішує гігієна – наука про збереження й поліпшення здоров'я [2, 7, 19]. Ще І.П. Павлов писав: «Пізнавши всі ознаки хвороби, справжня медицина перетворилася на медицину сучасності, тобто на гігієну в широкому сенсі цього слова». Без знання гігієни й санітарії неможливо забезпечити здоров'я людини, тварин [1, 3, 12, 17]. «Я вірю в гігієну. Ось у чому істинний прогрес нашої науки. Сучасне належить медицині запобіжній» (М.І. Пирогов).

Чимало вчених [6, 7, 13, 14] доводили, що успіхи лікування без забезпечення належних умов утримання, догляду й годівлі мінімальні. Про це чітко сказав Г.А. Захар'їн: «Чим зріліший практичний лікар, тим більше він розуміє силу гігієни й відносну слабкість лікування, терапії... успіхи терапії можливі лише за умов дотримання гігієни». Лікування – це не охорона здоров'я тварин, це можливість уникнути їх передчасного вибракування або загибелі. Лікування – це по суті справи «ремонт» окремих тварин, а не всього стада. «Самі лише лікувальні заходи, без зв'язку з широкими заходами... залишаються безсилими й приречені на невдачу» (З.П. Соловйов).

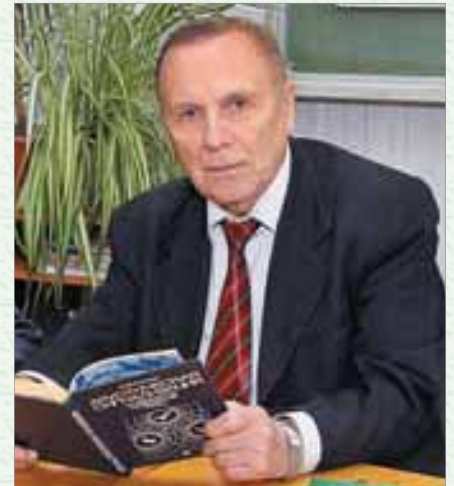
Лікарі ветмедицини поки що пожежники, а не творці здоров'я. Ми лікуємо хвороби, а не формуємо у майбутніх спеціалістів певне ставлення до здоров'я. Тенденція до «всемогутньої» лікарської терапії стала особливо популярною в останні 15–20 років, залишивши на другому плані профілактичну спрямованість. За повідомленнями деякого з учених [4, 18], захворюваність мо-

лодняку з ознаками розладу шлунково-кишкового тракту сягає 40–50%, органів дихання – 35–40%, з порушеннями обміну речовин – 15–20%, ураженнями органів дихання – 15%, кінцівок – 15%, а відхід становить 25%. У підсумку значні кошти витрачаються на проведення лікувальних, а не профілактичних заходів. «Щоб перевірити, як птиця почувається в пташнику, поставте там розкладачку й самі поспіть одну ніч. Якщо вранці ви встанете з головним болем, то не витрачайте даремно кошти на корми і антибіотики, поки не відрегулюєте вентиляцію» (В.І. Терещенко).

Профілактика хвороби набуває важливого значення у фермерських і приватних господарствах. Згадаймо, скільки молодняку гине від переохолодження, високого рівня шкідливих газів, низької санітарної якості кормів і питної води. В таких умовах лікування особливих результатів не дає.

На кафедрі при підготовці лікарів ветмедицини і технологів-тваринників велику увагу приділяють питанням гігієни і ветсанітарії. Вивчаючи гігієну, студенти розуміють значення оптимізації мікроклімату в профілактиці хвороб і підвищенні резистентності [4, 8, 9, 16, 18]. Доречно навести висловлювання німецького вченого, директора Гігієнічного інституту Вищої ветеринарної школи Мартіна Клімера (1912): «Ветеринарна гігієна представляє ту галузь знань, яка дозволяє з'ясувати причини хвороб і вчить запобігати їм, усуваючи причини їх і посилюючи здатність опору тварин... Гігієна є одним з найважливіших відділів ветеринарії».

Велике значення для розвитку зоогієни в ХВІ мала педагогічна й наукова діяльність її першого директора профе-

сора Н.Д. Галицького. В «огляді викладання» за 1854–1873 рр. знаходимо, що він читав курс зоогієни, викладав «вчення про заразні хвороби» й інші ветеринарні предмети. З часу заснування ХВІ в 1851 р. і до початку 1880-х років курс гігієни сільськогосподарських тварин паралельно з курсом скотарства викладав приват-доцент Л.О. Павлович, а згодом – професор медфакультету Харківського університету О.І. Якобій, з 1880 р. – директор ХВІ, професор А.О. Раєвський. Часом заснування кафедри гігієни тварин слід вважати 1884 р., коли в складі ХВІ було створено окрему кафедру скотарства й гігієни. Першим її керівником став професор С.О. Іванов, чікими зусиллями було чимало зроблено для вдосконалення вищої освіти й племінної роботи. За 26 років він обладнав кафедру демонстраційним матеріалом і вперше створив окрему гігієнічну лабораторію.

Важливий етап в історії зоогієни в Харкові пов'язаний з діяльністю в 1909–1914 рр. академіка ВАСГНІЛ М.Ф. Іванова, який великого значення надавав екологічним, кліматичним факторам і господарській роботі. Його увага була звернена на підвищення продуктивного потенціалу й профілактики захворювань тварин. Зокрема в статті «Порода і

корм» він писав, що корми та годівля значно більше впливають на організм тварин, ніж порода й походження. Багато порушених ним проблем не втратили свого значення досі. Він підкреслював: «Низька продуктивність наших тварин обумовлена тим, що ми не створили їм належних умов, тому вони не можуть виявити свій генетичний і продуктивний потенціал». Боротьба з хворобами має розвиватися в генетичному напрямі – у виведенні тварин, стійких до хвороб, підвищенні природної резистентності за рахунок зоогієнічних факторів і специфічної профілактики. У 1913 р. професор організував при лабораторії гігієни музей зразків сіна, яке збиралося по всій імперії. У 1914 р. завідування було доручене професору гігієни медфакультету Харківського університету С.В. Коршуну, який багато зробив для оснащення лабораторії новою апаратурою. У 1915–1917 рр. кафедрі тваринництва й гігієни очолював професор І.І. Калугін.

Рішенням Тимчасового уряду від 3 червня 1917 р. професор Київського політехнічного інституту С.О. Іванов знову був затверджений завідувачем кафедри скотарства й гігієни в ХВІ, а в 1925 р. її очолив професор П.О. Пахомов, визнаний фахівець у галузі тваринництва й економіки сільського господарства. Асистентом з курсу зоогієни в 1925–1930 рр. був П.Ф. Федоров, автор підручника «Методи хімічно-біологічного дослідження молока».

У 1933 р. курс зоогієни був виокремлений в окрему кафедру. В 1935 р. завідування нею було доручено професору В.Г. Смирнову. Його асистенти – М.А. Шило, М.В. Саржевський, з 1948 р. – Л.А. Димарський, Г.І. Філатова.

У 1951 р. кафедра була об'єднана з кафедрою патологічної фізіології, яку очолював проф. О.І. Малінін. Зоогієна ввійшла до складу кафедри на правах автономного курсу. У складі цієї кафедри курс зоогієни викладали до 1960 р., коли об'єдналися ХВІ і Харківський зоотехнічний інститут (ХЗІ).

У 1939–1940 рр. кафедру зоогієни і основ ветеринарії у ХЗІ очолював засновник сучасної зоогієни в Україні про-

фесор А.К. Скороходько. За його визначенням, перш ніж ставити проблему продуктивності скотарства чи ветеринарно-санітарної безпеки, потрібно створити такі передумови розмноження, утримання й експлуатації тварин, які б гарантували вихід здорової, міцної, загартованої і резистентної тварини й забезпечували їй здоров'я при шкідливому впливі довкілля. Суворе дотримання правил зоогієни стало одним із пріоритетів української школи зоогієністів. Після переходу професора А.К. Скороходька до Київського ветінституту курс зоогієни приєднали до кафедри технології продуктів тваринництва, якою в 1940–1952 рр. завідував професор С. Чаріков. У 1953 р. автономний курс зоогієни почав викладати І.Ф. Храбустовський. Відтоді його наукова, педагогічна й суспільна діяльність пов'язана з ХЗІ. З вересня 1960 р. він завідував кафедрою зоогієни та основ ветеринарії, у 1973–1982 рр. очолював ХЗВІ. Професор І.Ф. Храбустовський є автором близько 130 наукових праць.

У 1985–1991 рр. кафедру очолював доцент П.Д. Бакшеев, автор 5 монографій, 3 довідників, 2 навчальних посібників.

У грудні 1979 р. на посаду доцента кафедри було обрано М.В. Чорного, який упродовж 1961–1979 рр. працював ст. наук. співробітником лабораторії зоогієни НДІЕВ (Харків). Після виходу на пенсію П.Д. Бакшеева доктор ветеринарних наук М.В. Чорний у червні 1991 р. очолив кафедру зоогієни та охорони праці. Під його керівництвом підготовлено 25 кандидатів наук.

Викладачі кафедри видають підручники й навчальні посібники, монографії, розробляють навчальні типові програми

із зоогієни та санітарії, методичні рекомендації, довідники із зооінженерії. Співробітники брали участь у роботі ІХ, Х, ХІІ всесвітніх конгресів із зоогієни (Гельсінкі, Маастрихт, Варшава) і міжнародних симпозіумів (Хорватія, Вроцлав).

Кафедра має творчі зв'язки з ЛНУВМБТ, НУБіП, Білоцерківським НАУ, Одеським ДАУ, Вітебською ДАВМ, МАВМБ ім. К.І. Скрябіна, Донським ДАУ, Всеросійським НДІ ветсанітарії, гігієни та екології (Москва).

У різні роки на кафедрі працювали доценти І.О. Голубев, Л.А. Димарський, В.В. Попов, О.В. Богдановський, О.П. Прокудін, В.М. Жилина; ст. викладачі В.Я. Кабанкова, А.А. Тертишний, Л.М. Момот; асистенти К.І. Артюх, Т.Ф. Сарбаш, Т.І. Соколовська, Н.І. Онокієнко, а забезпечували навчальний процес зоотехнік А.Ф. Журавель (1952–1972), лікар ветмедицини В.М. Лосева (1970–1985), лаборант В.О. Номеровська (1975–2009).

На цей час кафедра має такий викладацький склад: завідувач – М.В. Чорний, доценти – В.В. Козьменко, М.М. Хмель, Л.О. Логачова, О.В. Павліченко, А.М. Петренко, канд. сільгосп. наук Л.Л. Куц, асистент Т.М. Ігнат'єва, ст. лаборант Л.О. Білаш. Під керівництвом професора М.В. Чорного над кандидатськими дисертаціями працюють аспіранти О.Д. Донських, П.В. Колесник, С.О. Баско, О.В. Ткачова, а також здобувачі І.В. Гаркуша, Т.М. Ігнат'єва, А.А. Пасічник.

Викладачі керують науково-дослідною роботою студентів, в якій беруть участь більше 7 майбутніх гігієністів. Багато з них далі виконують при кафедрі дипломні й магістерські роботи, навчаються в аспірантурі.

Нинішній стан навчального процесу із зоогієни не можна вважати задо-

вільним. Перед вищими навчальними закладами поставлено завдання – готувати фахівців європейського рівня.

Кафедра перейшла на Болонську систему, до якої Україна приєдналася в 2005 р. Поки що ця система не сприяє підвищенню якості підготовки студентів, оскільки маємо скорочення лекційного курсу, збільшення годин на самостійну підготовку, яку студенти сприймають як вільний час. За кредитно-модульною системою студенту достатньо письмово скласти модулі, а спит можна не складати. Нині студенти тільки пишуть відповіді й практично перестали творчо мислити, не вміють розмовляти, оскільки не здають жодного усного іспиту з фахових дисциплін, і не тільки з фахових. На іспит відводиться один день для 150–200 студентів!

Ми вважаємо, що не з усіх дисциплін тестування дає об'єктивні результати. Наприклад, при оцінці знань із зоогієни студент може знати ту чи іншу формулу або закон, але не має жодного уявлення, як їх застосувати при вирішенні завдання. Те саме стосується й таких дисциплін, як годівля, акушерство, паразитологія, терапія тощо. Перевірка знань за допомогою тестування більш придатна для гуманітарних дисциплін. Не може бути й мови про заміну навчання, заснованого на живому спілкуванні, на навчання лише за допомогою технічних засобів. Модульний контроль, який замінив традиційне опитування, не є ознакою якісного навчання, оскільки тестування перевіряє здатність студента запам'ятовувати правильні відповіді або просто їх вибирати. Усе це змушує вдосконалювати методи організації навчального процесу, системи контролю.

Сьогодні основними напрямками наукової роботи кафедри є розроблення й обґрунтування гігієнічних режимів і нормативів для підприємств різних категорій; вивчення впливу абіотичних і біотичних факторів на організм різних видів і виробничо-вікових груп тварин, спрямованих на підвищення продуктивності й резистентності та одержання якісної в санітарному відношенні продукції тваринництва.

Основні проблеми зоогієнічної науки й освіти – фінансування, сучасне обладнання, апаратура тощо. Ці проблеми гальмують розвиток гігієнічної науки в академії зокрема й в Україні загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Аликаев В.А.** Достижение советской зоогигиены и ее дальнейшие задачи / В.А. Аликаев // Гигиена с.-х. животных: Тр. XXIX пленума ветсекции ВАСХНИЛ. – М., 1950. – С. 8–22.
2. **Волков Г.К.** Проблемы и перспективы развития ветеринарной гигиены / Г.К. Волков // Ветеринарный консультант. – 2003. – № 23–24. – С. 3–4.
3. **Демчук М.В.** Основні досягнення і перспективи розвитку гігієни тварин в Україні [у світлі розвитку наукових ідей проф. А.К. Скороходька] / М.В. Демчук // Наук. вісник НАУ. – 1998. – Вип. 12. – С. 25–28.
4. **Демчук М.В.** Сучасна профілактична ветеринарна медицина і місце курсу ЗВП у підготовці фахівців для галузі тваринництва / М.В. Демчук, О.В. Козенко, І.В. Двилюк, В.В. Вороняк // Наук. вісник ЛНУВМ та БТ ім. С.З. Гжицького, 2008. – Т. 10. – № 3 (38). – Ч. 3. – С. 430–439.
5. **Захарьин Г.А.** Здоровье и воспитание в городе и за городом / Г.А. Захарьин. – М., 1873.
6. **Климер М.** Ветеринарная гигиена с основами кормления / М. Климер. – СПб., 1912. – 280 с.
7. **Круликовский С.** Ветеринарна гігієна або наука про утримання господарських тварин / С. Круликовский. – Львів, 1897.
8. **Кузнецов А.Ф.** Прошлое и настоящее кафедры зоогигиены Санкт-Петербургской государственной академии ветеринарной медицины / А.Ф. Кузнецов, В.И. Баланин, Н.В. Мухина. – СПб., 1988. – 30 с.
9. **Медведский В.А.** Гигиена – основа неспецифической ветеринарной профилактики болезней животных / В.А. Медведский, Г.А. Соколов // Проблемы гигиены с.-х. животных в условиях интенсивного ведения животноводства: Мат. междунар. науч.-практ. конф., посвященной 70-летию кафедры зоогигиены. – Витебск, 2003. – С. 3–4.
10. **Павлов И.П.** Собрание трудов / И.П. Павлов. – М., 1946. – Т. 2. – 358 с.
11. **Пирогов Н.И.** Начало общей военно-полевой хирургии / Н.И. Пирогов. – М., 1941. – С. 2.

12. **Скороходько А.К.** Положение курса зоогигиены в учебном плане ветинститутот / А.К. Скороходько // Тез. докл. Всерос. науч.-метод. конф. – Казань, 1948. – С. 122–126.
13. **Скороходько А.К.** Зоогигиена как предмет преподавания в вузах и в системе подготовки массовых животноводческих кадров / А.К. Скороходько // Гигиена с.-х. животных: Тр. XXIX пленума ветсекции ВАСХНИЛ. – М., 1950. – С. 22–32.
14. **Соколов Г.А.** Ветеринарная гигиена / Г.А. Соколов. – Минск, 1999. – 160 с.
15. **Соловьев З.П.** Строительство советского здравоохранения / З.П. Соловьев. – М., 1932. – С. 34.
16. **Чёрный Н.В.** Зоогигиена и ее роль в практической деятельности зооинженера и врача ветеринарной медицины / Н.В. Чёрный // Уч. записки Витебской ГАВМ. – 1999. – Т. 3. – Ч. 4. – С. 244–246.
17. **Чорний М.В.** Гігієна тварин: чи потрібна вона лікарю ветеринарної медицини і технологю? / М.В. Чорний // Наук. вісник ЛНУВМ та БТ ім. С.З. Гжицького, 2008. – Т. 10. – № 4 (39). – С. 279–283.
18. **Чорний М.В.** Зоогієна: наука і навчальна дисципліна / М.В. Чорний // Ветеринарна медицина України. – 1998. – № 7. – С. 32–33.
19. **Эрисман Ф.Ф.** Курс гигиены / Ф.Ф. Эрисман. – М., 1887. – Т. 1. – С. 12.

Одержано 17.07.2014

Проблеми зоогієни завжди актуальні. Н.В. Черный

Раскрыта роль зоогигиены как профилактической науки в условиях современного ведения животноводства. Проанализировано становление гигиены в ХГЗВА начиная с 1884 г. и показана деятельность академика М.Ф. Иванова, профессоров С.А. Иванова, П.А. Пахомова, В.Г. Смирнова, А.К. Скороходько, И.Ф. Храбустовского, руководивших кафедрой в прошлом.

The problems of zoohygiene are always actual. N.V. Cherny

The zoohygiene role as preventive science in the conditions of modern maintaining animal husbandry is opened. The analysis of formation of hygiene in HGZVA since 1884 is given and activity of the academician M.F. Ivanov, professors S.A. Ivanov, P.A. Pakhomov, V.G. Smirnov, A.K. Skorokhodko, I.F. Hrabustovsky who in the past directed chair is shown. ☉